

İSTANBUL İKTİSAT KONUŞMALARI

İSTANBUL İKTİSAT KONUŞMALARI - 2 SONUÇ RAPORU (TASLAK)

Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi (**TASAM**) tarafından **2 Ekim 2018**'de **İstanbul**'da Boğaziçi Hilton Oteli'nde; iktisat teorisindeki gelişmeleri tartışmak, dünya ve Türkiye İktisadı analizini farklı bakış açılarıyla değerlendirmek üzere; TASAM Başkan Danışmanı Prof. Dr. Sedat AYBAR (İstanbul Aydın Üniversitesi), Prof. Dr. Güneri AKALIN (İstanbul Aydın Üniversitesi), Prof. Dr. Sinan ALÇIN (İstanbul Kültür Üniversitesi), Prof. Dr. Sema KALAYCIOĞLU, Prof. Dr. Aysu İNSEL (İstanbul Aydın Üniversitesi), Danışman Abdullah BOZGEYİK başta olmak üzere Türk iktisatçıların katılımı ile yemekli toplantı şeklinde düzenlenen **İstanbul İktisat Konuşmaları** serisinin ikincisinin **Sonuç Raporu** aşağıdadır

Toplantıda, ekonomi alanındaki tartışmaların iki konu etrafında yürütülmesi gerekli görülmüştür. Öncelikle, küresel değişimin ve kırılmaların hızlandığı bu dönemde ekonominin kendi içinde bir dönüşümü gerekmektedir. Buna ilaveten yerelleşmenin öneminin ortaya çıkmasının yanında iktisadın dışında kalan toplumsal ve çevresel faktörlerin de ekonomi disiplini içerisindeki anlayışı etkilemeye başlaması ekonominin - diğer alanları da dikkate alınarak - kendi koşullarına uygun bir dil geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu minvalde, toplantıda **disiplinler arası bir ekonomi dili oluşturulması**, yürütülmesi öngörülen tartışmaların birinci hususunu oluşturmaktadır. Tartışılması önerilen ikinci konu ise; **Türkiye'nin kendine özgü ve uygulanabilir bir iktisat politikası (modeli)** oluşturma çabalarına katkıda bulunulması gerekliliğidir.

=====

Toplantıda ele alınan dikkat çekici küresel ve yerel gelişmeler şunlardır:

Ekonomik alan hem küresel iktisadi düzeyde ve hem de iktisat disiplininin kendisine has çerçevesi bağlamında düşünüldüğünde çok(lu) merkezli bir yapıya doğru evirilmektedir. Herkese uygun tek bir iktisadi modelin imkansızlaşmasına ek olarak bu modeli oluşturabilecek tek bir ekonomi teorisi de, küresel ekonomik gerçeklikler karşısında artık mümkün değildir. Yerelleşme hareketleri, küreselleşmeye nazaran daha çok önem kazanmaktadır. Bu da iktisat teorileri açısından, heterodoksinin (ana akım dışındaki iktisadi görüşlerin) daha fazla tartışıldığı ve dünya yorumlarında daha fazla kullanıldığı bir ortamı doğurmaktadır.

İSTANBUL İKTİSAT KONUŞMALARI

Bu durumu ortaya çıkaran dinamik, iktisadi toplumsal gelişmelerle ilgilidir. Geçmiş dönemde bir merkezden yönetilebilen, herkese uygulanabilir (fit for all), toplumsalı, zamanı ve mekanı olmayan bir iktisadi modelin sürdürücüleri artık devre dışıdır. Diğer yandan, üretim sermayesi ile finansal sermaye arasındaki makasın, bunları ortak çıkarlar ardında toplayamayacak kadar çok açılmış olması, iktisatçıları bu duruma neden olan ana akım modeller ötesinde alternatifler arayışına yönlendirmektedir. Bugün, üretim sermayesinde yaratılmış olan değerın 13 katı kadar finansal sermayede dolaşan bir değer bulunmaktadır. Bu makasın, ABD'deki konut piyasası ve diğer fonların çarpan etkisiyle daha da açılmakta olduğu gözlemlenmektedir. Benzeri ruh ve model arayışı Avrupa Birliği üyesi ülkelerde de bulunmaktadır.

Yerelleşme vurgusu bu anlamda önemlidir. Çünkü sadece ekonomide değil, her alanda kabul ettirilmeye çalışılan **küreselleşme mitini**, kendi içinde açıklayabilecek inandırıcı bir anlatı henüz mevcut değildir. Bilindiği gibi, 2008 krizinin ilk tetikleyicilerinden en önemlisi, Çin'in 2007 yılında dolarizasyondan çıkacağını açıklaması olmuştur. Bu tür bir gelişmenin küresel hegemonya hiyerarşisini değiştirme potansiyeli taşıyabileceği algısını da beraberinde getirmiştir.

Dolar rezervi 2008 krizi arifesinde 4 trilyon olan Çin'in, kendi parasını uluslararası ticarete devreye sokacak olması ihtimali, ABD'yi bugünküne benzer bir himayeciliğe itmiştir. Gümrük tarifelerinde Çin'e karşı belli mallarda vergi artırımını gerçekleştirmiştir. Bunun karşılığında **dolarda değersizleşme** ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Çin, doların değer kaybetmesinin Amerika'dan önce kendisini olumsuz etkileyeceğini fark etmesiyle birlikte izlemeyi düşündüğü kur politikasını rafa kaldırmıştır.

Bugün ABD Başkanı Trump'ın takip ettiği himayeci politikaların ardında yatan anlayışın; doların ne olursa olsun dünyada karşılığının bulunacağı varsayımı ve uluslararası para sisteminin dolar üzerinden devam edeceği kurgusu olduğu söylenebilir. Başlatılan Ticaret Savaşlarının ve iktisadi yaptırım uygulamaları ile tehditlerinin bu varsayımlar üzerinden sürdürüldüğüne şahit olmaktadır. Tüm bu gelişmelerin ülkeleri kendi para birimleri etrafında doları kısmen de olsa devre dışı bırakan yeni bir uluslararası para sistemiği aramaya ittiği görülmektedir.

Bu etkenlerin ekonomik krizi doğurması, yeni kurtarıcı sektörler arayışını da getirmiştir. Özellikle yapay zekâ, bilişim teknolojileri, dijitalleşme, robotikler ve 5G gibi iletişim altyapı atılımları farklı ülkelerin iktisadi atılımlarını taşıyacak kendilerine has uygulamaları da tetiklemiştir. Robot askerler ve teknolojinin en çok uygulama alanı bulduğu savunma sanayii de bunların arasındadır. Endüstri 4,0 devriminin sürdürücülerinin ana alanı "siber güvenlik" etrafında oluşmaktadır.

İSTANBUL İKTİSAT KONUŞMALARI

Bugüne kadar bastırılan ama şimdi jeopolitik bir güç çekişmesi olarak açığa çıkan küresel çekişmeler bilişim ve iletişim teknolojileri üzerinden kurgulanmaktadır. Çin'in yarı iletken üretimden yapay zekâya kadar olan yelpazede varlık göstermesi, bazı alanlarda üstünlüğü ele geçirmesi Batı'da endişeyle karşılanmaktadır. Sinek ihalar, insansız otonom silahlar, robot askerler vb. ile tüm bunlara hükmeden bilişim altyapısının gelişkinlik düzeyi her geçen gün daha da önem kazanmaktadır. Bu altyapıya sahip olan ise iktisadi model arayışı çekişmelerinin de galibi olacaktır.

Siyasi düzlemde yaşanan savrulmalar, Sol'un etkin bir siyasi alternatif olma gücünü kaybetmesi ciddi toplumsal oluşumları da beraberinde getirmektedir. Batı'da olduğu gibi Orta Doğu ve Kafkasya'da da kırılğan bölgeler bulunmaktadır. Bu kırılğan bölgelere yapılan dış müdahaleler, bugün Orta Doğu'da olduğu gibi çoklu çatışma ortamlarına yol açabilmektedir. Bunun da öncelikle göç olmak üzere dünya iktisadi politikalarını farklı alanlarda olumsuz yönde etkileyen ekonomi dışı sonuçlar ürettiği aşikârdır.

Özellikle Faşizm'i tetikleyen bu toplumsal değişiklikler geriye dönüşe yol açmaktadır. Dolayısıyla, yeni dinamikler, **demokratik güçleri - belki bilinçli bir biçimde - sınır uçlarına vurarak hissizleştirmekte ve adeta 1930'lara geri döndürmektedir**. Bugün merkez Batı ülkelerinde kilise cemaatleri, 2008 öncesine nazaran büyümektedir. Buna paralel olarak, merkez Batı ülkelerinde korumacılığın ön plana çıktığını ve dolayısıyla, Keynesyen devlet değil, proaktif devletler gözlemlendiği söylenebilir. **Bugün, kendi çevresindeki kaynakların aktarımında direkt müdahalede bulunan bir devletçilik biçimi vardır**. Rusya'nın Opel markasını satın alma girişimi üzerine Almanya'nın müdahalede bulunması bunun bir örneğidir.

Sonuç olarak bugün, iktisadi **değişimlerin dinamikleri giderek ekonominin kendi içinden (endojenden - içselden), egzojene (dışsala) kaymaktadır**. Egzojenin öne çıkması bizi iktisadi konuları daha kapsamlı düşünmeye zorlamaktadır. Büyük veya küçük fark etmeden her ülke sorunlara yaklaşımda üç düzeyde bakmaktadır; ulusal, bölgesel ve küresel. ABD Başkanı Trump'ın Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki "biz küreselleşme doktrinini reddediyoruz" söyleminin sonucunda başlayan ticaret savaşları bugün evrim geçirmektedir.

ABD küresel iş bölümü belirlemede, ticaret savaşlarıyla yetinmeyeceğini ima etmektedir. Çin içinde sosyal karışıklıklar çıkartmayı deneyebilecektir. Dünyanın başka gerilimli bölgelerinde bir politika aracı olarak bu tür istikrarsızlaştırıcı politikaları devreye sokabileceğinin işaretlerini vermektedir.

İSTANBUL İKTİSAT KONUŞMALARI

Artık dünya savaşının bir alternatif olmadığı ortadadır ama yerel savaşlar, ticari hamleler, sosyal karışıklık çıkartma girişimleri, yumuşak güç üzerinden istikrarsızlaştırma hamleleri beklenebilir. Anglosaksonlar bir şekilde ekonomik önderliğini Çinlilere kolay kaptırmamak için kendi içlerinde yenilikçi düzenlemeler dâhil değişik yöntemlere başvurabilirler.

=====

Toplantıda ekonomik gidişatın ortaya çıkardığı zorluklara verilecek cevaplar ve iktisadi teorik tartışmaya yönelik katkılar aşağıdaki başlıklar altında ele alınmıştır:

Küreselleşme sorunsalı bağlamında, küreselleşmenin her alanda gerçekleşeceği düşüncesi gibi küreselleşmenin her alanda geri çekileceği düşüncesi de yanlıştır. Zira her ülkenin ticari ve haberleşme kanalları açısından bunun imkânsızlığının örnekleri görülmektedir. Dolayısıyla yapılması gereken; her ülkenin sorunlarının ulusal, bölgesel ve küresel perspektiflerden ele alınması, değerlendirilmesidir. Bunun için ampirik çalışmalar yapılmalıdır.

Siyasi meseleleri, iktisadın dışında tutan ülkelerin iktisadi krizleri daha kolay çözdüğü izlenmektedir. Öte yandan iktisadi siyasetin gölgesinde tutan ülkelerde çözümlerin uygulanması zorlaştığı görülmektedir.

Türkiye’de istikrarlı yüksek enflasyon yaşamamıza rağmen hiper-enflasyon görülmemektedir. Türkiye’nin farkı; kriz yaşanan dönemlerde **devletin, memur maaşlarını her zaman ödemesidir**. Batı veya Güney Amerika ekonomik alanda sıkıntı yaşadığında insanları sokağa dökülmektedir. Orta Doğu coğrafyasında yaşanan krizlerde insanların “evine ekmek götürmesini sağlamak”, krizi atlatmayı kolaylaştırmaktadır. Bu fark örneğin Türkiye’nin krizleri Arjantin’e nazaran daha az toplumsal hasarla atlatmasını sağlamıştır.

=====

İktisat model arayışı; bugüne kadar sarsılmaz bilimsel gerçeklik olarak kabul edilmiş bazı konuların cesaretle tartışmaya açılmasını da gerektirmektedir. Dogmaları sorgulamanın getirisi alternatif alanlarda araştırma yapmanın önünü de açacak, ufuk genişletici olacaktır.

İSTANBUL İKTİSAT KONUŞMALARI

Bu alanlardan biri **Merkez Bankası** bağımsızlığıdır. Merkez Bankası bağımsızlığı, tartışılması gereken, tartışmalı bir mevzudur. Merkez Bankası bağımsız değil bilakis birçok sürece ve kurumsal düzenlemeye bağımlıdır. Oysa Merkez Bankaları halka bağımlı olması gereken bir kurumdur. Zira Merkez Bankası, son 12 yıl içinde hedeflediği enflasyon oranlarını bir defa bile tutturamamıştır. Yapıcı bir adım atamamaktadır. Merkez Bankası'nın bu yanlış hesaplamaları nedeniyle milyonlarca çalışan toplu iş sözleşmelerinde veya diğer bireysel ücret artışlarında zarara uğramıştır. Bunlara yönelik bir istatistik tutulmamakta, Merkez Bankaları sorgulanmamakta ve hesap verebilir bir devlet kurumu olmaktan muaf tutulmaktadır. Merkez Bankası'nın görevi **istikrarı koruyup, enflasyonu düşürmeyi hedeflerken, istihdamı feda etmemektir**. Bu açıdan Merkez Bankası örneğinde de olduğu gibi ezberleri bozan bir tartışma ortamının oluşturulması önem taşımaktadır.

=====

Toplantıda Türkiye'nin iktisadi açıdan değerlendirilmesine dair şunlar konuşulmuştur:

Yapılacak tartışmalarda Türkiye gerçekliğine dönüp Türkiye olarak nerelerde tıkanığımızın açıklanması gerekmektedir. 2. Meşrutiyet'ten bu yana denenen altı modelin bu sonucunda da tıkanma görünmektedir. Türkiye'nin iktisadi kalkınma programları içinde denediği ilk model, başında devrin ilk iktisat bakanı Türkçü Marksist Mahmut Esat Bozkurt'un olduğu, Lenin dönemi Sovyetler Birliği deneyiminden alınan **devlet kapitalizmi** modelidir. İkinci model **devletçilik modelidir**. Üçüncü model Demokrat Parti'nin piyasa ekonomisine geçmek için çalıştığı fakat **karma ekonominin** gerçekleştirildiği dönemdir. Dördüncü dönem, 1961 Anayasası'nda da belirtildiği gibi **planlı ekonomi** iken beşinci dönemde, 24 Ocak Kararları ile **Washington Mutabakatı benimsenmiştir**. Dolayısıyla küreselleşmeyi kabul ile dışa açılmış olduk. 2001 yılında bu modelin de iflas etmesiyle **ihracat çekişli büyüme modelini planlı karma ekonomi** ile sürdürmek istedik. Bu altı modelin ortak yanı, hiçbir zaman piyasa ekonomisini kabul etmemek olmuştur. Demokrat Parti'nin fikren bir tavrı olmuş, fakat o da sonra en büyük Kamu İktisadi Teşekkülü (KİT) ekonomisini kurmuştur.

Bu politikaların bize öğrettiği; oluşturulacak yeni iktisadi modelin ve takip edilecek iktisadi politikaların küresel piyasa ile uyumlu çalışması gerektiği ve bir yandan da ekonomik büyümenin gerektirdiği tarzda dünya piyasalarından alınan payın büyütülmesine de yarayacak bir model oluşturulmasının Türkiye için elzem olduğudur. Bu iç dengeler ile dış dengeleri buluşturmaya yarayacak bir model olmalıdır.

İSTANBUL İKTİSAT KONUŞMALARI

Bugün, küresel piyasanın ekonomik talepleri karşısında yeni ekonomi modelinin ne kadar gerçekleştirilebileceği ile ilgili birçok sorun vardır. Çünkü modeli inşa eden **asıl unsur, vergi mükellefi olmayan büyük seçmen kitesidir**. Yaklaşık elli altı milyon seçmen içerisinde sadece üç milyon civarında beyannameli mükellefin bulunuyor olması iç dinamiklerin dış dinamiği destekleyecek şekilde harekete geçirilemediğine işaret etmektedir. Türkiye'deki vergi bilincinde büyük sorun vardır. Amerika'da "tax payer" (vergi mükellefi) olmak vatandaşlık için en önemli kıstasken bizde o bilinç henüz oluşmamıştır. Vergi mükellefliği üzerinden bağ kurulmadığında toplanan vergilerde verimsizlik çıktığı gibi ödenen vergilerin hesabı da sorulamamakta ve bu da kamu gelir ve giderleri alanında problemler doğurmaktadır.

Buna ilaveten, bir şekilde piyasa ekonomisinin Türkiye'ye nasıl yerleşeceği bir sorundur. Türkiye, görece zengin bir piyasa ekonomisine sahiptir fakat güçlü bir piyasa ekonomisine 250-275 senedir direnmektedir. Türkiye'nin iktisadi tartışmaları bir yandan da etkin olması sağlanabilecek **piyasanın demir disiplini**ni kabul edip etmeyeceği ile ilgilidir. Yani kapitalizm tarihsel olarak ticari, sınai, mali, sosyal refah ve küresel kapitalizmleri tecrübe etmiştir. Türkiye ise sanayileşme atılımı ile piyasa arasında sıkışıp kalmışlığını aşmak zorundadır.

Bugüne kadar, neo-klasik yaklaşımların hiçbiri bizim gibi ülkeler için zaten geçerli değilken böyleymiş gibi bunların kuramsallaştırılıp çalışılmasıyla karşı karşıya kalınmıştır. Bu teoriler merkez ekonomilerin durumunu ve özellikle belli bir döneme ait durumunu anlatmaktadır. Bu açıdan, bu süreç türbülansı fazla olan gerçeğe dönüş olarak adlandırılmalıdır.

Bu çatışma sürecinde bizim en büyük problem Türkiye'nin iktisadi modelinin ne olacağı üzerinedir. Türkiye'nin tecrübe ettiği iktisadi modellerdeki çıkmaz yollar İngiltere'de de mevcuttur. Türkiye'yi kuranlar **iktisadi bir mucize bekliyorlardı** ve dört senede Batı'yı yakalamayı düşünüyorlardı. Türkiye, cari açığı kapatmak için üretim ile büyümek zorundadır. Yoksa tüketimle vergilendirme olmayacak ve cari açık kapanmayacaktır.

İki tane büyük mekanizma vardır; **kamusal seçim (oy sandığı) mekanizması** ve **piyasa mekanizması**. Kamusal seçim mekanizmasının, piyasa mekanizmasına musallat olmasının bir an önce önlenmesi gerekir. Eğer bunu önlenemezse bundan sonra yapılacak her reformun sonucu, kısa vadeli olacaktır ve bir sonuç elde edilemeyecektir.

İSTANBUL İKTİSAT KONUŞMALARI

Uzun vadeli sonuç elde edebilmek için öncelikle buradaki yorumların aslında farklı parçalar üzerine yorumlar olduğunu kabul etmek ve parçalar arasındaki ortak ilişkilerden sağlanan bir sinerjinin etkisini anlamak gerekir. Yaklaşımlarımızda diyalektik bir yöntem söz konusudur; nicelden nitele bir değişim mevcuttur. İktisadi sorunlara bütünsellik içerisinde bakıldığında parçalar karşısında üretilecek çözümlerden daha kapsayıcı ve etkili sonuçlar üretildiği görülmektedir. Parçalar arasında diyalektik bir ilişki kurulmamalı, bilakis parçaların ortak özelliklerine bakarak bütünsel bir çözüm yoluna gidilmelidir.

Bu çıkmazı aşabilmek için bütünsel biçimde bakabilmemiz gerekir. Bu doğrultuda, öncelikle tüm parçalara baktığımızda, yani ülkelere baktığımızda ülkelerin ortak özelliklerini bulmamız gerekir. Bu da paradigma değişmesi ile mümkündür. Holistik bakarken, üç boyutlu bakmaya çalışıyoruz. Fakat diyalektik biçimde tez ve anti-tezin ötesinde sentez yakalamaya çalışmak gerekiyor.

=====

Toplantıda bu noktalara dikkat çekildikten sonra iktisadi kalkınmanın gerçekleşebilmesi için dört öneride bulunulmuştur:

- 1. Sosyal ahlak kodunun** kalkınmayı destekler ve besler nitelikte olması gerekir. Protestan ahlakının kapitalizmi doğurduğunu unutmamak gerekir. Kalkınma için sosyal etik gerekir. Merkez Batı devletleri için kapitalizm ideolojisi olarak Protestan etiği ön plana çıkarken Çin kalkınmasının arkasındaki sosyal etik Taoizm olmuştur.
- 2. Doğrudan yabancı yatırımlarla kalkınmak zordur.** Bu yüzden **millî girişimci zümresinin** olması gerekir. Cumhuriyet döneminden itibaren eksiklik çektiğimiz konulardan biri budur.
- 3. Kapitalizmi karşıya alıp sosyal piyasa ekonomisine yönelik adımların atılması** gerekir.
- 4. İktisatçılarımızın piyasa ekonomisini incelemeleri ve Türkiye özelinde bu piyasa ekonomisi üzerine daha fazla çalışmanın** ortaya konması gerekir.

Bu katkılar ışığında toplantıda; **Sosyal Ahlak ve Ekonomi** başlığı altında evrensel ve toplumsal ahlakın ekonomi işleyişindeki yeri, krizleri engelleyici ve kalkınmayı destekleyici bir iktisadın mümkün olup olmadığı üzerine tartışmaların yürütülmesi önerilmiştir.

İstanbul, 02 Ekim 2018